

Romániai magyar zene tudomány

Többször tapasztaltuk már és mindig elismeréssel nyugtáztuk: napi feladataink ellátása mellett a Kriterion a tegnapi, tegnapielőtti ellátatlan feladatokra is gondol. 1974-ben, amikor a Seprődi-kötetet és Jagamas-Faragó Romániai magyar népdalokját megjelentette, egy csaknem ötven- és egy csaknem húszesztendő adósságot törlesztett. A minap megjelent zene tudomány kötetben is akad törlesztés, amelyet jelentőségében az említett kiadványok mellé állíthatunk; Jagamas János Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez című tanulmánya, amelyet eddig csak németül olvashattunk egy 1956-os, Budapesten megjelent, Bartók Béla emlékének szentelt akadémiái tanulmánykötetben. Sem azelőtt, sem azóta nem írt senki ilyen természetű és igényű összefoglalást a romániai magyarság népzenejéről! Amikor Bartók *A magyar népdalban* (1924) mint „IV. dialektust” írta le az erdélyi magyarság népzenejét, következtetéseit túlnyomórészt a székelység népdalaira alapozta. 1930 körül, Domokos Pál Péter és Veress Sándor moldvai gyűjtéseiben egy további dialektus körvonalazódott. Jagamas tanulmánya új adatokkal érvel az „V. dialektus” önállósága mellett, sőt ezen belül csángó „aldialektusok” kérdését is felveti. Ugyanakkor kimutatja, hogy a magyar népzene egységén belül a Mezőség dalkincse is sok sajátos vonást mutat, mint ahogy az Enyed-Marosludasi vidéken gyűjtött anyagban is kimutathatók bizonyos megkülönböztető (a mezőséginél is erősebb román hatásra valló) stílusjegyek, hogy — továbbá — a jóval csekélyebb román hatást asszimilált Kalotaszeg magyar népzeneje is elkülönül (új stílus túlsúlya a régi rovására, a díszítés elszegényedése stb.), ami pedig Szilágyszatmár és Bihar magyar népzenejét illeti, az alighanem közelebb áll a III. dialektushoz, mint a IV.-hez...

Szeretném, ha az olvasó ebből a vázlatos tartalmi ismertetésből kiérezné, Jagamas írása mennyire korszaknyitót volt a romániai magyar népzene kutatás történetében, hogy megjelenése még most, húszéves korában is mekkora nyereségünk. Bár meg kell jegyeznünk: kár, hogy szövegébe nem építette bele a szerző az azóta végzett gyűjtések és kutatások eredményeit, hogy nem tájékoztat bár egy bő jegyzetben, függelékben: az 1955 óta végzett kutatások továbbáryalták-e, megerősítették-e akkori megállapításait, illetve feltevéseit?

Hadd emeljem ki a kötet anyagából egy másik „törlesztőt” munkát is. Ebben az esetben azonban — tudomásom szerint — nem kiadásunk, hanem a

Zenatudományi íráskor. Szerkesztette Szabó Csaba Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 302 l., 28 lej.

1978 — Eisler-év. Az NDK zenei élete 1978-ban jelentős évforduló jegyében áll: július 6-án lenne nyolcvan éves az 1962-ben elhunyt Hanns Eisler. Az évfordulóra életművének negyven hanglezetből álló keresztmetszet-kiadását jeleníti meg a VEB Deutsche Schallplatten (az első tízenhét lemez már elhagyta a sajtót). A VEB Deutscher Verlag für Musik negyven kötetben készül kiadni a zeneszerző összegyűjtött műveit. Írásainak első kötete (1924-1948) már 1973-ban megjelent (Musik und Politik), a következő kötet (1948-1962) az évfordulón jelenik meg. Külön gyűjteményben adják ki Eisler szóbeli nyilatkozatait, interjúit.

Hanns Eisler Lipszében született. Bécsben, Schoenberg mesteriskolájában ért zeneszerzővé; avantgarde művei már a húszas évek elején feltűnést keltettek. 1924-ben kapcsolódott be a munkásmozgalomba. Számos közvetlen elkötelezettségű forradalmi zeneművet alkotott. 1933-ban emigrált. Dániában, Mexikóban, majd az Amerikai Egyesült Államokban élt, ahol 1947-ben az amerikaiellenes tevékenység vizsgáló bizottság eljárását indított ellene, s ahonnan csak nemzetközi tiltakozás eredményeképpen szabadult. Bécsbe költözött, 1949-ben megkomponálta az NDK himnuszát, majd 1950-ben Berlinben telepedett le, ahol hányatott életének hátralevő, csendesebb szakaszában az ország első zeneszerzőjének kijáró tisztelet övezte.

A Wagner-család új nemzedékét képviseli az operavilágban Gottfried Wagner, Wolfgang Wagner fia. Erősen aktualizáló Fideliorendezése Bonnban botrányt keltett.

szerző maradt éveken át adósságunk egy olyan munkával, amelyet nagyon-nagyon vártunk tőle, amelyet égetően fontosnak tartunk. *A relatív szolmizáció első magyar adaptációja* című írásában Szász Károly Sándor Domokosnak állít emléket (1839-1917), aki Sepiszentgyörgyön, Székelykeresztúron és Déván volt tanár, s a múlt század hetvenes éveiben több zenepedagógiai munkát adott ki, amelyek „Weber J. R. berna zeneigazgató rendszere nyomán” honosították meg tájainkon a relatív szolmizációt. Ez a fajta szolmizáció, mint ismeretes, központi szerepet játszik a világszerte elismert Kodály-módszerben. Szász Károly munkája e módszer legfontosabb magyar előzményére figyelmeztet, amely nekünk, erdélyieknek legsajátabb hagyományunk. Sarkítottabban fogalmazva: a szerző közreadta dokumentumok alapján majdhogyanem azzal kérkedhetünk, hogy minálunk az iskolákban már Kodály Zoltán születése előtt (sajnos csak kb. az 1900-as évek kezdetétől) „Kodály-módszerrel” tanították az éneket. (Ami persze torzítás volna, mert a módszer nemcsak relatív szolmizáció, hanem amellyel sok más minden is, amiről sem Weber, sem Sándor nem tudott.) Sándor kiadott munkái alapján a szerző részletes és rendkívül vonzó képet rajzol a századvégi Erdély népiszkolái énektanításáról, e tanítás meglepő korszerűségéről. Nem bírálatképpen, csak mint javaslatot tesszük szóval: jó volna, ha nem tekintenék lezártnak a témát, és megírna számunkra a Sándort inspiráló Weber J. R. (Ádám Jenő szerint Weber János) zeneoktatói portréját is. Ki volt ez a nemes úttörő? Hol, milyen körülmények között került Sándor a határára? Sándor kiadványai milyen mértékben fordítottak, illetve átdolgozóak az ő munkáinak? Egyáltalán: mi volt a teljes neve, mikor élt és mit alkotott, milyen szerepet játszott a relatív szolmizáció Guido d'Arezzótól Kodályon innenig terjedő történetében? Nem kétséges, hogy róla is kell tudnunk, ha már az ő rendszere terjedt el Erdélyben.

Ha emlékeztetünk nem csak, Szász Károly 1971 őszén, Arkoson beszélt először a nyilvánosság előtt Sándor Domokosról és művéről. Ugyancsak 1971-es árkosi előadását újíttotta most föl és bővítette ívnyi tanulmányként *A zenei anyanyelv esztétikai kérdéseiről* ír Angi István. Munkája méltán került a kötet élére: előbb elvben kell tisztáznunk magunkban zenei anyanyelvünk kérdését, csak azután térhetünk rá anyanyelvi zenekultúránk gyakorlati kérdéseinek tárgyalására. Angi (aki időközben *Zene és esztétika* című kötetének *Zenétől zenéig* című tanulmányában is figyelemre méltó fejezeteket szentelt ennek a kérdésnek) biztos szakemberkézzel vezeti le az anyanyelv és a zenei anyanyelv tételeit. Idézzük: „Az anyanyelv a legbensőségesebb alkotás és legközvetlenebb közlés ősi eszéje. Anyanyelvünkön kérünk és veszünk részt a világban. Az anyanyelvi létezés erkölcsi létezés.” Pár lappal tovább: „Az anyanyelv a népdalban közvetlenül őri mindazokat a nyelvi megformálásra alkalmas hangjelteket, amelyek magának az anyanyelv expresszivitásának is hordozói. A népdal ezért tekintjük jogosan zenei anyanyelvről. ... Amennyire közvetlenül kifejezés, annyira tömör is. Egyszerre jelenti a művészi alkotás (zene) és a művészi közlés (nyelv) esztétikai funkcióit: mint népdal — a saját, közösségi művészet birtokba vételét; mint anyanyelv — a bensőséges, legsajátabb közlés megértését és alkotói felhasználását. Esztétikai nevelésünk azonban nemcsak anyanyelvi nevelés: „meg kell tanítani átfordítani, újraalkalmazni mindazokat a törvényszerűségeket, amelyeket már a zenei anyanyelven belül megismertünk, hogy ezáltal egész egyetemes zenekultúránk elsajátítását is lehetővé tegyük” — írja a szerző, s a hanglejtés-anyanyelv-népdal-kórus gondolatmenet során eljut *A kórus — a zene próbaköve* című fejezethez. „A zene művelődés története végső soron a kórusművészet története. Majdnem minden jelentős korszak zenei keresztmetszetét kórusművészet adja” — olvassuk. Ami ugyan túlzás, de bocsánatos. Szeretnünk kell a filozófust, aki ugyanakkor a kórusmozgalomnak is elkötelezett — sőt elfogult — ideológusa.

Ugyancsak árkosi előadás formájában került első ízben a nyilvánosság elé Jagamas János másik itt megjelenő dolgozata: *A magyar népdal régi és új stílusának kapcsolatairól*. A kolozsvári tudós Bartók, Kodály, Vargyas és Járdányi idevágó kutatásait ismerteti és folytatja. Kimutatja, hogy a magyar népdal régi és új rétege zenei alapanyagában jellegzetesen egységes. Nemcsak bizonyos zárófordulatok stb., kerültek át a régi stílusból az újba, hanem teljes dallamsorok is. Így kétség-

telen, hogy az új stílus, amelynek legfőbb ismérve a keleti rokonnépekénél ismeretlen dallamsor-visszatérés (AA⁵A⁵A, A⁵BA, ABBA stb.), ideger hatásra jött létre, de a magyar népdal legsajátabb hagyományainak folytatásaként, a régi stílus zenei-nyelvi anyagából. Okfejtését a szerző meggyőző statisztikákkal, táblázatokkal támasztja alá, s egy fölöttébb érzékletes saját gyűjtésű adalékkal is illusztrálja. Túlzás nélkül sorolhatjuk a munkát népzene tudományunk alapszövegei közé.

Szenik Iona *Adalékok egy sirató-típus dallamrokonosságához* című közleményében egy Enyed-Marosludasi vidéki sirató-típus népi és műzenei összefüggéseit vizsgálja. Példadallamait más vidékek magyar siratóival, román siratókkal, fenyődalokkal és egy kolindával, huszita, illetve német eredetű egyházi énekekkel, népi és népies búcsúztatók, illetve halottas énekek stb. sokaságával párhuzamosan elemzi. Az összefüggések, amelyeket fölír, szeretlagazóak. Nem kétséges, hogy a fölényes szaktudással megírt, kiterjedt könyvszerűre támaszkodó munka, amelyet nem tudunk bírálólag értékelni, jelentős egyéni hozzájárulásként gazdagítja nemcsak a műfaj — a sirató —, hanem például a román-magyar népzenei kölcsönhatások irodalmát is.

A kötet utolsó népzene tudományos közleményében Almási István *Bajka Sándor balladája* címmel egy 1883-as esemény népballadája való alakulását szemlélíti. A szentmihályfalvi Bajka Sándor megölte a keresztanyját és annak eselédjét, ezért halálra ítélték és kivégezték. Története hamar vált népballada-témává: Almási legkorábbi adalékát 1892-ben gyűjtötték! Aranyos-zék népe a Bajka-ügy tény-elemét a ballada-közkinces kész szövegfordulataival keverve folklorizálta, régi stílusú dallamokra, illetve az új stílushoz közelálló népies műdal-dallamokra. A téma népzene tudományos szempontból haláttalan, mert a szövegváltozatokhoz társuló dallamok összekerülése itt esetleges. Annál hálásabbak kell hogy legyünk a szerzőnek, aki Aranyos-zék oly kevéssé ismert magyar népzenejére irányítja a figyelmet! Magyarózdról is közül Bajka Sándor-balladát, egy háromszéki párhuzamra is rámutat. Nem jelzi a dallamok elterjedtségét. (Egyiküket Bartók Csikban gyűjtötte, 1907-ben, s kétszer is feldolgozta.)

Zenetörténet és folklor tudomány között hatáskörébe vág Szabó Csaba egyedülállóan érdekes közleménye *A szászcsávási hagyományos harmoniáról*. Tudunkkal páratlan jelenség ez a magyar parasztműveltségben: a szászcsávási sajátos többszólamúság hagyományát élteik napjainkban. A szerző szakszerűen vezeti vissza e hagyományt a XVIII. századi kollégiumi harmonizálásra, amelyet Maróthi György 1743-as tanításából ismerünk, s amelyet Szászcsáváson feltehetőleg a Székelyudvarhelyen tanult tanító, Belle József honosított meg, aki 1837-ben a helyi parasztköröst alapította. Azóta szájhagyományozás őri. A szerző Kallós Zoltán közlésére hivatkozva jelzi, hogy ehhez hasonló többszólamúság a Szilágyságban is él. Feltétlenül érdemes volna felkutatnia és feldolgoznia! Azt is érdemes lett volna kísérletileg megállapítania, hogy a szászcsávásiak csak a hagyományos repertoárt őrzik, vagy képesek-e ugyanezre a többszólamú technikával más dallamot is összehangosítani. Nagy különbség: előző esetben csak egy hagyomány konzerválásáról, utóbbiban azonban annak éltetéséről volna szó!

Lakatos Istvánnak *A kolozsvári házi zenekör 1841-1870* című közleményéből a kincses város zenetörténetének megkapóan izgalmas fejezetét ismerjük meg, amelyben a főúri műkedvelőket kizorító muzsikáló polgárság játssza a zenei élet vezérszerepét. Nem soká, mert a hivatásokkal való versengésben (amely olykor ellenségeskedéssé fajult) az amatőrök szükségserűen alulmaradtak: a zeneiskolába való beolvasás valójában a zenekör megszűnését jelentette. De így is fölöttébb tisztessék és társulás érdemei: a házi muzsikálás felkarolásán kívül számtalan nyilvános hangversenyt — köztük szimfonikus söt oratórium-esteket — köszönhetett neki a város.

A zenekari muzsika *Marosvásárhelyen* című, sok képpel és dokumentumrepróval illusztrált munkájában Csiky Boldizsár szerencsésebb esetet mutat be. Marosvásárhelyen a polgári műkedvelők és a hivatásos zenészek közös erőfeszítése hozta létre a múlt századi Zenekedvelők Egyletének örökébe lépő Zenekedvelők Társaságát (1908), amely a Városi Konzervatóriummal együttműködve harmonikusan fejlődött bele a mai Marosvásárhelyi korszerti zenei életébe. Így az ív, amelyet a szerző — 1850-től napjainkig, hol vázlatosabban, hol részletesebben — megrajzol, viszonylag törésmentes.

Benkő András *Madass Sándor énekes-könyve* cím alatt közöl jelentős tanulmányt a kötetben. Az irodalomban töb-

BANDI DEZSO felvétele

ben is hivatkoztak már erre a becses — a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban őrzött — kéziratra, amelynek leírójáról, aki műkedvelő műfordító is volt, alig tudni valamit. Benkő most végre kimerítően elemzi a dokumentumot. Megállapítja, hogy egyazon kéz írása, bár első és utolsó dalainak a beírása között több évtized is eltelhetett; utóbbiak között mindenesetre 1849 után keletkezett dalok is vannak. A szövegek áttekinthető számbavétel után például körültekintéssel osztályozza a kézirát 112 dallamát hangnem, hangterjedelem, tempó, ütemnem stb. szempontjából, és nem sajnálja a fáradságot, hogy — valamennyi dalt összevetve a kor többi magyar melodiarumának ismert anyagával — a változatokat is felkutatassa. Az összkép feltehetőleg jellemző a magyar biedermeierre. A dallamok közül 47 idegen, 55 magyar — mindössze 10 népdal. A tanulmányt a dalkezetek kottaképes közlése egészíti ki; szerintünk érdemes, szükséges lett volna tetemes számban közölni őket, hogy a XIX. század magyar dallamrepertoárjának kutatói a jövőben ne kellenjen hogy a forráshoz, a kézírathoz visszatérjenek.

A kötetben Benkő újból közreadta *Román dallamok egy XVIII. századi gyűjteményben* című, 1962-es közleményét, amely akkor hibásan jelent meg, s amelyet azóta — sajnálatosan — hibáival együtt idéz az irodalom.

Olaszói beszámolóink végére hagyjuk Terényi Ede *Alkotók, művek, stílusok* című tanulmányát, amelyben jelenkori romániai magyar zeneszerzők, Jodál Gábor, Demján Vilmos, Márkos Albert, Kozma Máttyás, Zoltán Aladár, Csiky Boldizsár, Terényi Ede és Szabó Csaba egy-egy zenekari művét elemzi. Egyikkével szemben sem igazságtalan, bár a megközelítés módja esetről esetre differenciálódik s gondolatmenetei valamennyiszor legalább annyira jellemzőek rá, az elemző zeneszerzőre, mint a művekre. Terényi jelenkori zenetörténetünkben az a korszakos mutáció izgatja elsősorban, amely napjainkban sem zárult le: a zeneszerzők bekapcsolódása az 1950 óta hódító új zenei törekvések áramlatába. Kutatói, zene-magyarozói attitűdjében az a nemesen szép, hogy e kritérium alapján mégsem utasít senkit „meghalodottakként”, „maradiaknak” járó nemzedéki gettóba, hanem — ellenkezőleg — azoknak a műveiben is szívoán keresi s valamennyiszor örömmel mutatja fel az előre mutató elemeket, akik „még legmerészebb kísérleteikben is hívei maradtak a századunk első új-hulláma teremtetete zenei ideáinak”. Az újabb irányzatokhoz csatlakozó műveket olyan színvonalon és olyan szakszerűséggel tárgyalja a szerző, amire zeneírásunkban nincs analógia. Reméljük, lesz még alkalma ilyen természetű írások közlésére, s várjuk, hogy elemzéseiből egy, a romániai magyar zenealkotás egészét illető összefoglalás is megszülessék.

Zeneesztétika, népzene tudomány, zenetörténet, műelemzés... A kötet mindenekelőtt a romániai magyar zene tudomány sokoldalúságáról tanúskodik. Másodsorban arról, ami a kötet munkalársait, e szeretlagazó (olykor összefonódó) zene tudományos diszciplínák művelőit egyesíti: a nemzetiségi zene-művésztudomány és zenei művelődésünk iránti fokozott felelősség vállalásáról. Munkásságuk nemcsak a nemzetiségi tudatalakítás szempontjából jelentős: eredményeik a hazai zene tudomány egészének a szempontjából is nélkülözhetetlenek. A kötet nem utolsósorban dicséri a Kriteriont, amely ismét felkarolt egy zene tudományos összefogást és Szabó Csaba személyében értő szak-szerkesztőt támogatott.

LÁSZLO FERENC